

NUR BABA ROMANINDA

YOZLAŞAN BEKTAŞI TEKESİ

Gıyasettin AYTAŞ

Türk edebiyatının yetiştirdiği önemli yazarlardan biri olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 27 Mart 1889 yılında Kahire’de dünyaya geldi. Altı yaşında iken ailesi ile birlikte Manisa’ya geldi ve burada ilokulu bitirdi. Daha sonra Mısır’a dönen Karaosmanoğlu, burada Fransızca öğrendi. Meşrutiyetin ilanından birkaç ay evvel İstanbul’a döndü ve arkadaşı Şehabettin Süleyman’ın aracılığı ile Fecr-i Ati topluluğuna girdi. Bu topluluğun yayın organı olan Servet-i Fünun Dergisi’nde yazmaya başladı.

1912 yılında tüberküloz hastalığına yakalanan yazar, 1916 yılında tedavi için İsviçre’ye gitmeden evvel bir müddet Bektaşî tekkesine devam eder. Paris’ten dönmüş olan Yahya Kemal’in etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına yönelen yazar, ayrıca doğu mistisizmi ile de ilgilenir. Nur Baba romanı bu etkileşimlerin sonucu ortaya çıkmış bir eserdir.

Yakup Kadri, “Gençlik ve Edebiyat Hatıraları”nın Yahya Kemal’le ilgili bölümünde, Bektaşî tekkesinde geçirdikleri günlerden bahsederken, Nur Baba’yı bu sıralarda kaleme aldığını söyler. “...aradabir Çamlıca’daki Bektaşî tekkesinin yolunu boyluyordum. Orada ne yapılır? Nasıl vakit geçirilir? Bunu Nur Baba romanında uzun uzadıya anlattığım için burada tekrar anlatmağa lüzum görmemekteyim. Ancak, şu da var ki, çok defa bir gece kaldığımız o yerde bazan iki üç gece kaldığımız olurdu. O vakit, ben, eve derin bir vicdan azabı içinde dönerdim ve Yahya Kemal’i üst üste içtiği cigaraların dumanıyla bir akvaryuma dönen odasında bir koltuğa gömülü, elinde o tarihte yazmakta olduğum Nur Baba’nın müsveddelerini gözden geçirerek beni bekler görünce...” Yakup Kadri, hatıraların devamında Yahya Kemal’i de tekkeye götürdüğünü, daha sonra burada yaşadıklarını uzun uzun anlatır.

Nur Baba önce Akşam gazetesinde tefrika edilir. Eser daha kitap olarak basılmadan, hakkında birçok dedikodu çıkar. Bu durum yazarı tedirgin etmiş olmalı ki, romanın kitap olarak basımı uzun müddet askıda kalır. Nihayet roman 1922’nin Nisan ayında kitap olarak piyasaya çıkar. Nur Baba’nın kitap olarak basımı ile ilgili **İkdam** gazetesinde şöyle bir ilan yayınlanır:

“Nur Baba Çıktı

Bugün bütün kütüphanelerde aramız.

Yakup Kadri Bey’in “Akşam” gazetesinde tefrika edildiği esnada bazı esbabdan dolayı natamam kalan “Nur Baba” romanı müellifi tarafından ikmal ve mevzuun Bektaşîliğe ait olması münasebetiyle vuku bulan hücumlara karşı başına bir “izahname” ilave edilmiş olduğu halde intişar etmiştir.”

Roman piyasaya çıkar çıkmaz çok kısa zamanda tükenir. Bunun üzerine hemen ikinci baskı yapılır. Eserin üçüncü basımı ise, eserin ikinci basımından altı yıl sonra gerçekleşir. Nur Baba, artık çok okunan ve aranan bir roman haline gelir. Romanın önemi, ele aldığı konunun yanında, bir dönemin tarihsel sürecinde meydana gelen toplumsal yozlaşmanın boyutlarının nerelere vardığını göstermiş olmasıdır.

Yakup Kadri, Kiralık Konak romanında cemiyetin en küçük birimi olan aileyi ele alırken, bir devrin ve koca bir devletin çöküşünü anlatır, Nur Baba romanında ise, bu devrin müesseselerinin çöküşünü Bektaşî Tekkesi’nden hareketle gözler önüne sermeye çalışır. Aslında kendisinin de sık sık ifade ettiği gibi, ele aldığı konular, kendi gözlemlerinin bir sonucu olmakla birlikte, hiçbir zaman tam

anlamıyla gerçek değildir. Sadece romancı kimliği ile, gözlemlerine kendince bir şekil vermiş ve bu şeklin okuyucuya en uygun üslupta yansıtılmasına özen göstermiştir.

Nur Baba romanında olaylar bir Bektaşî tekkesi'nin etrafında gelişir. Bektaşî Tekkeleri, diğer tarikatlar gibi, kendilerine özgü ayinlerine dışarıdan kimseleri kabul etmediği için, tarikat hakkında birçok dedikodu yayılmakta, tarikata yönelik söylentiler esrarlı bir havaya bürünmekteydi. Tarikat etrafında oluşturulan bu esrarlı hava, Yakup Kadri'yi de etkiler. O bu etkinin bir sonucu olarak Çamlıca Bektaşî tekkesine gider.

Nur Baba'yı iki şekilde ele alıp incelemek mümkün. Birincisi, burada anlatılan hususlardan hareketle, "işte Bektaşîlik buymuş, bu tarikat hakkında söylenenler doğruymuş" diye Bektaşîliğe saldırmak; ikincisi ise, bir tarikatın ehil ellerde bulunmaması yüzünden, nasıl kişisel hırs ve arzuların aracı olarak kullanıldığı, bunun sonucunda da, böyle güzide bir tarikatın ve onun mensuplarının hiç haketmedikleri suçlamalara ve iftiralara nasıl maruz kaldıklarını gözler önüne sermek. Biz ikinci yolu tercih edeceğiz. Yakup Kadri, romana yazdığı izahta, romanın yazılmasının asıl gayesinin bir kurumun tenkit değil, bu kurumun nasıl istismar edildiğini gözler önüne sermeyi amaçladığını ifade etmiştir.

Nur Baba sözde bir Bektaşî Şeyhidir. Zevk ve sefa düşkünü olan bu zat, kadına ve paraya karşı zaafı olan biridir. Kara sakallı, güzel sesli, gözlerinde ve sesinde kadınları büyüleyen bir güç vardır. Tekkeye düşen zengin kadınlar, servetlerini ve kendilerini onun elinden kurtaramazlar. Nur Baba, önce ölen şeyhin karısı Celile Bacı ile evlenir. Böylece hem şeyhlik postuna oturur, hem de Tekke üzerinde kesin bir hakimiyet kurar. Daha sonra, tanınmış ailelerden birinin kızı olan Ziba Hanım'ı tuzağına düşürerek, bütün servetini tüketir. Arkasından Ziba'nın yeğeni olan Nigar gelir. Nigar, Nur Baba uğruna kocasını ve çocuklarını terkeder. Nur Baba, çok geçmeden Nigar Hanım'dan da bıkar. Daha genç ve güzel olan Süheyla'ya gönlünü kaptırır.

Nur Baba romanı yayınlanması ile birlikte şimşikleri üzerine çeker ve eleştirilere muhatap olur. Eleştirilerin büyük bir kısmı, Bektaşî tarikatının sırrının ifşa edilmesi yönünde olmuş, bir kısmı da Bektaşîliğe hakaret edildiği, küçük düşürüldüğü şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bu eleştirilere yazarın bizzat kendisi cevap vermiş ve kitabına koyduğu açıklamada şu görüşlere yer vermiştir:

"Nur Baba'ya vaki olan itirazların en birincisi bu kitabın bir sırrı ifşa etmiş olmasıdır. Hangi sır? Onu ne ben biliyorum, ne de muterizlerim. Yalnız sağdan soldan işitiyorum ki, Bektaşî ayinlerini alenen tasvir ve hikâye etmekle hainane bir boşboğazlıkta bulunmuşum ve bu tarikat ehli tarafından bizzat bu âyinlere kabul edilmem suretile hakkımda gösterilen emniyet ve itimadı suistimal etmişim. Eğer ortada hakikaten gizli tutulması lazım gelen bir sır olsaydı ben de muterizlerim gibi pek fena bir harekette bulunduğuma kani olacak ve yazdığım bu eseri hiç değilse neşretmekten vazgeçecektim." (s. 22-23) diyen Yakup Kadri, böyle bir sırrın yalnızca halk arasında yaygın dedikodudan ibaret olduğu, Bektaşîliğin diğer tarikatlar gibi her hangi bir sırda sahip olmadığı, bütün rükn ve âdaplarının kaynaklarda yazılı olduğu, tarikatın yasaklanmadan evvel herkese açık, isteyenlerin Bektaşî tekkelerine giderek, ibadetleri izledikleri ve katıldıkları bilinmektedir diyor. Ancak şurası da bilinmelidir ki, diğer tarikatlarda olduğu gibi, Bektaşî tekkelerinde yapılan ibadetler de gizlilik esastır. Dışarıdan herhangi bir kimsenin bu âyinlere katılması mümkün değildir. Bu yüzden Yakup Kadri'nin savunması pek tutarlı değildir. Kendisinin de belirttiği gibi, tarikat sohbetlerine dileyen herkesin katılması mümkündür. Fakat, yapılan özel ayinleri; sözgelimi âyin-i cemlere tarikat mensubu olmayanlar iştirak etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ayinler gizli yapılıdır.

Bektaşî ocakları üzerinde zaman zaman baskılar da olmuş, bu baskılar yüzünden tarikat mensupları zor günler geçirmişlerdir. Bilhassa, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması neticesinde, bu ocağın kaynağı olan Hacı Bektaş Veli Ocağı da büyük zarar görür. Bütün Bektaşî Tekkeleri kapatılmakla kalmayıp, mürşid ve dervişlerinin büyük bir kısmı firara mecbur kalırlar. Firar etmeyenler ise sürgün edilirler. Karşı çıkanlar da, ağır cezalara çarptırılırlar. Geriye kalanlar ise, her türlü tarikat hizmetlerini en gizli bir şekilde yürütmeye çalışırlar. Zaten böyle bir ortamda, başka türlü de beklenemezdi.

Tarikat hizmetlerinin gizlilik içerisinde yürütülmeye başlanmasından sonra, bu tarikat etrafında birtakım söylentiler de dolaşmaya başladı. Büyük bir ekseriyeti yalan yanlış bilgileri içeren söylentiler, tarikatın ve tarikat mensuplarının esrarengiz ilişkilerini ele alıyordu.

Gizlilik kimi zaman merak duygusunu da kamçılar. Merak duygusu da hayalleri zorlar. Gizliliğin hem dışardakiler, hem de gizliliğe uyanlar açısından iki türlü tehlikesi söz konusudur. İşin iç yüzünü bilmeyen kimselerin, kendilerince getirdikleri yorum ve düşünceler, yıpranmaya sebep olmaktadır. İkincisi ise, gizlilikten doğan boşluktan yararlanan bazı art niyetli kimselerin, tıpkı Nur Baba'da olduğu gibi samimiyetten uzak, şahsi hırs ve menfaatlerini ön plana çıkararak bir istismarın içine girmelerine sebep olmasıdır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Nur Baba romanı ile asıl gayesinin Bektaşî Tekkelerinin içine düştüğü yozlaşmayı dile getirmek olduğunu ifade ederek şunları söylemektedir:

“Birçok ulvi an’aneler burada tamamile yanlış telakki edilip, yanlış tatbik olunmaktadır. Roman kişilerinden birine ilk bölümde söylediğim gibi, “meydan”ların erkan adabı altüsttür; bu halin yegane sebebi mürşitlerin en ilkel tasavvuf ilkesinden bile mahrum bulunmaları ve tarikat mensuplarının (sözde) “muhabbet”i lügat manasıyla anlayacak şekilde kör ve çiğ kalmış olmalarıdır. Bunların gözlerini açacak, bunların ruhlarına lazım gelen özel irfanı verecek rehberlerin ise ayrıca rehber ihtiyaçları olduğunu söylemek gereksizdir.” (s. 24)

Aslında bu bozulma ve yozlaşmanın karşısında samimi anlamda Hacı Bektaş Veli Ocağına bağlı olanların içlerinin kan ağladığı bilinmektedir. Yazar da kendisini bu yozlaşma karşısında için kan ağlayanlar sınıfında telakki etmekte ve şunları söylemektedir: *“An’aneden yetişmiş hakiki ve samimi Bektaşîler, Bektaşî dergahlarının bugünkü hali karşısında içi kan ağlamaktadır. Ben bunlardan biriyim ve buraya parmağımı koymak suretiyle nereden başlamak lazım geldiğini bu kitapta göstermeğe çalışıyorum.” (s. 24)*

Roman, çeşitli bölümlerden oluşmuş ve yazar her bölüme ayrı bir isim vermiştir. Her bir bölüm hem kendi içinde bir bütün, hem de romanın bütününe tamamlayan bir kısım olarak karşımıza çıkmaktadır. Nur Baba, roman’ın ilk bölümünde bize tanıtılmaktadır. *“...bu genç ve havai mürşit, diğer mürşitler gibi, ilahiler, neyler, sazlarla gerilen sınırları idare etmek kabiliyetinden mahrumdur ve onun riyaset ettiği sofralar, ekseriye, ya bir tekme ile devrilmek veya sesi fazla çıkan bir buse ile perişan olmak akubetine mahkumdur.” (s. 34)* Böyle bir ruh haline sahip olan mürşidin hangi sosyal şartların içinden çıkıp geldiği de romanda ele alınmış ve irdelenmiştir. Böylece romancı, kendince yaptığı eleştirilere bir zemin de hazırlamış olur.

Nur Baba’nın hangi şartlar içerisinde büyüdüğü ve bu duruma nasıl geldiği ise, romanda şu satırlarla anlatılmaktadır:

“Nur Baba, Nur Baba olarak doğmamıştı. O, bundan yirmi beş sene evvel, şimdi şeyhlik postunu işgal ettiği bu dergahın asıl meçhul, cılız bir sığıntısı idi ve muhipler arasında “Nuri” diye çağrılırdı. Selefi Afif Baba dört beş defa evlenmiş olmasına rağmen her nedense evlat mürüvvetinden mahrum kalmış bir adamdı; ömrünün yarısına geldiği zamanbu mahrumiyet kendisini o kadar ezmeğe ve son karısı yüzüne öyle melul bir nazarla bakmağa başladı ki, zavallı mürşit artık yegâne teselliği başını alıp uzun seyahatlere çıkmakta buldu. Bütün Asya’ya, İran ve Turan’ı dolaştı. İki sene kadar Anadolu’nun göbeğinde kaldı ve işte Nuri’yi oradan alıp getirdi.” (s. 48)

Nuri, Afif Baba’nın evlât hasretinin bir tesellisi olur. Cılız, hastalıklı, ancak çok sevimli olan bu çocukla avunan ve günlerini onunla geçiren Afif Baba, kimi zaman tahammül edilemez bir hal alan Nuri’nin şımarıklığına ve yaramazlığına bile ses çıkarmaz, hoş görür. Nuri de bu hoşgörüyü olabildiğince istismar etmekten çekinmez.

Nuri artık “meydan”da, “muhabbet”te Afif Baba’nın yanında ve postunun dibinde oturur. Şımarıklığı ve aşırılıkları etrafta huzursuzluğa sebep olur. Sırf onun yaramazlıkları yüzünden tekkeyi terkedenler bile olmuştur. Nuri, “...fevkalâde inatçı idi; ne yüzüne inen silleler, ne Afif Baba’nın nasihatleri, ne bazı muhibbelerin korkutmaları, ne de her teşebbüsün daima kesin ve acı mahrumiyetiyle son buluşu, hiç bir şey onun bu cesur faaliyetlerine bir an için bile sekte vermiyordu.” (s. 49)

Yazar, Nur Baba’yı hazırlayan şartları anlatırken, onu geçmişi ile özdeşleştirir. Nuri, yirmisine geldiği zaman, ölüm döşeğine düşmüş olan velinimetini Afif Baba’nın bu durumundan yararlanarak, ahlak sınırlarını zorlayan bir tutum içerisine girerek, Afif Baba’nın karısı Celile Bacı’yı elde eder. Baba’nın ölümünden sonra da ilişkisini resmileştirerek Celile Bacı ile evlenir ve Afif Baba’nın yerine posta oturur. “Bütün muhibler arasında ahlaki taassubile tanınmış, kırkına yaklaşmış bir kadın, kendi elinde büyüttüğü yirmi üçüne henüz basmış Nuri gibi çılgın ve havai bir gencin kucağına böyle birden bire düşüversin ve kendinde bu düşüşe bir şekil verecek cesareti bulsun! Buna kimse ihtimal vermiyor ve şaşkın gözlerle yeni çiftin etrafını alıyordu.” (s. 51)

Celile Bacı, gün görmüş biridir. Her türlü aşırılığın karşısında denge unsurudur. Tarikat adabını çok iyi bilen Celile Bacı’nın Afif baba’dan sonra yaşamak zorunda olduğu bundan sonraki hayatında genç kocasını kontrol görevi ön plana çıkmıştır. Nur Baba’nın aşırılıkları karşısında Celile Hanım, “her şeyi tadında bırakmak taraftarıdır.” (s. 34) Ancak, hiç bir şey tadında bırakılmamaktadır. Tarikatın adap ve erkanına ne kadar aykırı şey varsa, tarikat adabıymış gibi yaşanmaya başlanmıştır. Bu durum, tarikat adabının ve gerçek tarikat hayatının ne demek olduğunu bilen Celile Bacı’yı rahatsız etmektedir. Sert tepki gösterir. Bir defasında Nesimi Bey’in neden tepki gösterdiğini sorması üzerine şunları söyler:

“Allah’ı severseniz siz bari böyle demeyin. Siz ki dergâh nedir bilirsiniz, tarikatın erkanına benden ziyade vakıfsınız. Bana söyleyin; böyle meydan, böyle muhabbet nerede gördünüz? Baba kendinden geçmiş, evlatlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu nereye varır böyle?” (s. 36)

Celile Bacı, Afif Baba’nın yerine geçen Nuri’yi önceleri kontrol etmekte zorlanmaz. Bu durum Ziba Hanımefendi adında birinin tekkeye gelmesi ve malını servetini ve kendini Nur Baba’ya vermesiyle son bulur. “Günün birinde Kanlıcalı Ziba Hanımefendi isminde bir kadın tâ meydanın ortasında, kokular ve renkler içinde bir rüzgâr gibi esti ve her şeyi altüst etti.” (s. 53) Bundan sonra Nur Baba tamamen kontrolden çıkar, tekke ve tarikat adabı tamamen ortadan kalkar, herkes kendi gönlünce aşırılıklarını tekke adına yaşamaya başlar.

Ziba Hanım, “İstanbul’un eski ve namılı ailelerinden birine mensuptur. Pederi Abdülaziz devrinin meşrebi rind, kalbi geniş, tavırları zarıf saray erkanından Safa Efendi isminde zengin” (s. 52) bir adamın kızıdır. Zevke ve safahata aşırı derecede düşkün olan Ziba Hanımefendi, Nur Baba’ya “Bu andan itibaren canım da, malım gibi, şu makama feda olsun!” (s. 58) diyerek kendini Nur Baba’ya vakfeder.

Yakup Kadri Ziba Hanımefendi ile başlayan bozulma ve yozlaşmayı ele alırken, onun tekkeye gelmesi ile birlikte meydana gelen değişimin sebebinin şu satırlarla ifade eder: “Nur Baba, Ziba Hanımefendi’ye rastlamadan önce ne idi? Bir külçe ihtiras, bir küme iştiha... Safa Efendi’nin kızı elâ gözlü Ziba, bu işlenmiş cevheri kendi göğsünün ateşinde eritti,eledi, süzdü, ondan yontulmuş bir put, bir aşk ve ihtiras putu yaptı.” (s. 59)

Ziba Hanım, tekkeye tam anlamıyla yerleştikten sonra, kendisi gibi hafif meşrep insanları da tekkeye getirmeye başlar. Bundan sonra dergah, asıl işlevinin dışında zevk ve sefahat âlemlerinin yaşandığı bir mekan haline alır. İş artık kontrolden çıkmıştır. Kimse bu kötü gidişe dur diyecek halde değildir. Nur Baba, âdeta uyuşmuş veya tam istediği bir hayata kavuşmuş olmanın mestliği içerisinde sessiz ve kendi zevklerinin tadına varmakta, diğerleri ise arzularına uygun bir ortam bulmanın mestliği

içerisindedir. Bu işten rahatsız olanlar ise, zaten ortadan çoktan kaybolmuşlar, uzaktan bu iğrençliğe acı gözlerle bakmaktadırlar. Bunların içerisinde tek ve gerçek tarikat erbabı Celile Bacı'nın yapacağı pek fazla bir şey yoktur. O da Nur Baba'nın girdabında bir o yana, bir bu yana savrulmakta, acı ve ıstırapla olup bitenlere tahammül etmektedir.

Ziba Hanım, kendi kazdığı bu kuyunun içinde, bir gün gelip de kendisinin de yok olup gideceğini pek hesap etmemiş olacak ki, gelişmeler karşısında o bile rahatsız olur. Çünkü, önce sadece kendisi için istediği Nur Baba'nın artık kontrol edilemez bir duruma geldiğini, gönlünü başkalarına kaptırdığını görünce, biraz da kıskançlığın vermiş olduğu duygularla şunları söylemekten çekinmez:

“Hepsini adam zannettim de koca bir mürşidin postu etrafında topladım; heyhat mürşid postu nerede bunlar nerede? İlk geceden şarkı söylemeğe, köçekler gibi oyun oynamaya başladılar. İki kadeh fazla içince akılları başlarından gidiyor. Hele mürşit bir kere baktı mı, artık zaptedebilirsen et!” (s. 63)

Ziba Hanımefendi'nin kendi getirdiği insanlardan şikayet etmesinin asıl sebebi, tarikatın adap ve erkanına muhalif davranmaları değildir. Aslında bu sözler sadece gerçek duygularını perdelemek için söylemiştir. Onun asıl endişesi Nur Baba'nın kendi elinden uçup gitmesidir.

Osmanlı Devleti içerisinde Bektaşilik büyük bir yayılma göstermiştir. Bu iki ana nedene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin önemli askeri birimlerinden biri olan Yeniçerilerin, Hacı Bektaş Veli'yi pir addetmeleri; ikincisi ise, Bektaşî tarikatlarının geniş halk kitlelerine hitap etmesidir. Meselâ Mevleviler, genellikle şiirlerini Farsça ve aruz ölçüsü ile yazmalarına karşın, Bektaşiler halkın rahatça anlayabileceği sade bir Türkçe'yi kullanmışlar ve hece veznini terich etmişlerdir.

Sultan II. Mahmud 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşî tekkelerini de kapatmasıyla birlikte, tarikat hizmetleri Abdülaziz'in yeniden tarikat hizmetlerini serbest bırakan fermanına kadar gizlilik içerisinde yürütülmeye çalışılmıştır. Bu arada geçen 35 yıllık süre büyük bir boşluk da doğurmuş. Bazı ehliyetsiz ve yetkisiz kimselerin Bektaşilik adına ortaya çıktığı da görülmüştür.

Bektaşî tarikat erkan ve adabı, “Erkannâme”, “Velâyetnâme”, “Saltıknâme” gibi kitaplarda tespit edilmiştir. Bu kitaplarda belirtilen usul ve erkana zamanla uyulmadığı, bazı kimselerin tarikatı kendi çıkarları doğrultusunda anlayarak, özünden uzaklaştırdığı görülmüştür. Bilhassa Osmanlı'nın son zamanlarında bu durum daha da yaygınlık kazanmıştır. İşte Nur Baba gibiler bu dönemin eseri olarak ortaya çıkan şeyhlerdir. Kendi zaafı yüzünden, tarikatı bir ahlaksızlık mekanı haline getirmiştir. Romanda buna da temas edilir. Ziba, Nigar'a tarikat hakkında bilgi verirken şunları söyler: “Şimdiki hanımlar, dergahları sadece birer sevişme yeri zannediyorlar.”(s. 64)

Bektaşî Tekkeleri, geçmişte önemli hizmetler görmüş, devletin önemli bir unsuru olmuştur. Devletin ileri gelenleri, başta sultan olmak üzere tarikata ve tarikatın ileri gelenlerine büyük bir hürmet ve muhabbetle yaklaşmışlardır. Bu anlayış pek fazla devam etmez. Yöneticiler, bilhassa II. Mahmut'tan sonra tarikat üzerinde oluşturulan baskı ve yasaklama ile birlikte, tarikat hakkında olumsuz kanaatlerin de yerleşmesine sebep olurlar. Yazar bu durumu Nigar Hanım'ın ağzından dile getirir: “Babasının ölümüne kadar, bu evde Ziba Hanım vesilesile Bektaşilik ve Bektaşiler aleyhinde neler söylenmemiş, neler hikaye edilmemişti! Bilhassa onlardan bahsolunurken kullandığı hususi bir tabir vardı ki, Nigar Hanım'ı daha küçük yaşında âdeta nefret ve korku ile titretirdi: “Kızılbaşlar!” Bu iki kelime onun için “cadı”, “hortlak” vesaire gibi kelimelerin ifade ettikleri cehennemi manalarla doluydu.” (s. 69)

Ziba Hanım, Nur Baba etrafında şekillendirdiği yeni hayat tarzının, kendi kontrolünden çıkmış olmasına engel olamaz. Artık Nur Baba'nın ihtiras ve istekleri daha sınırsızlaşmaya ve bu isteklerini yerine getirmede daha pervasızlaştığı görülür. Ziba Hanım'ın yeğeni olan, mazbut bir aile hayatına sahip olan Nigar Hanım'ı elde etmek isteyen Nur Baba, bu konuda Ziba Hanım'ı zorlar. Ziba Hanım

da sonucun nereye varacağını bildiği için, bu işe şiddetle karşı çıkar. Ancak, onun karşı çıkması, Nur Baba'nın bir şeyi elde etmedeki inatçılığı karşısında pek fazla sonuç vermez. Kendi elleriyle Nigar Hanım'ı Nur Baba'nın huzuruna getirir ve ona teslim eder.

“Nigar Hanım, artık otuzuna yaklaşmış, oldukça zeki, münevver, iki çocuklu bir kadındır.”(s.69) Nur Baba'nın kendisine beslediği yakın ilgi yüzünden, Ziba Hanımın da katkıları ile dergâha girer. Nigar Hanım'ın yakın dostu olan Macit'in şu tespiti, bu girişin asıl gayesini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir: *“Bektaşilik nerede, Nigar nerede? Terbiyesi, zekası, iktisap ettiği malumat, hayat tarzı, düşünüşü, giyinişi hep buna zıd değil mi? Acaba o da mı halasını senelerden beri pençesi içinde sıkkan genç dervişe şikar oldu?”* (s. 101)

Romanın büyük bir bölümü Nigar Hanım etrafında şekillenir. Yazar Nigar Hanım'ın tarikata girmesini bütün ayrıntılarıyla, romanın diğer kahramanı Macit'in ağzıyla anlatır. Romanın en gerçekçi olan kısmı da, bu tarikata giriş merasiminin anlatıldığı bölümdür.

“Bu Bektaşi abdesti büsbütün başka bir şey: Su vücudun malum olan kısmına beş vakit alınan abdestlerden daha az temas ettiği halde, yine hümmü hayatın sonuna kadar devam ediyormuş. Bu ne dereceye kadar doğrudur bilmiyorum. Çünkü rehberimiz bu malumatı bize yarı şakacı, yarı ciddi bir tavırla verdi. Evvela Nigar abdest aldı. Rehber bir taraftan elindeki ibrikle ona su döküyor ve diğer taraftan söylenecek dualar öğretiyordu. Bu dua gayet basit ve Türkçe olarak söyleniyor, mesela kulaklar ıslanırken: “Bu kulakları badema kötü söze, dedikoduya kapalı olacak”, gözler ıslanırken: “Bu gözler gördüğünü görmemiş gibi olacak” ve sıra ayaklara gelince “Bu ayaklar Hak yolundan şaşmıyacak,” vs... mealinde cümleler tekrar ediliyor. Nigar bütün bunları titrek bir sesle ve âdeta ciddi bir şey yapıyormuşcasına dikkat ve ihtimamla söyledi ve vücudu abdestin sonuna kadar hele ayakları yıkanırken, tepeden turnağa ürperişler içinde kaldı. ... Abdest merasimi bittikten sonra bizi - kendi tabirleri vechile- yalın ayak, .başı kabak meydanın kapısı önüne götürdüler. Bu meydan denilen şey tekkenin alt katında bir tarafı camenaklı, mescit tarzında, genişce müstatil bir yerdir. Duvarları baştan aşağı mezhebe ait yazılar ile örtü ve zeminin çepçevre beyaz, siyah ve kırmızı renkli postlarla döşelidir. Meydanın şimal ciheti “mevkii reşadeti” veyahut eğer tabir caizse muhibbanın kiblegahını teşkil ediyor. Orada her içeriye girenin yerine oturmazdan evvel birçok tazim ve taabbüt merasimile yanına yaklaşip öptüğü lâhid biçiminde bir beyaz mermer var ki her bir köşesinde birer metre uzunluğunda kalın mumlar yanıyor ve üzerinde henüz mumları yakılmamış kırk kollu mücessem bir gümüş şamdan duruyor. Mürşid, başında siyah sarık, dilim dilim bir külâh, sırtında geniş ve beyaz bir aba ile bu taşın yanında kendi postunun üstüne diz çökmüş, ellerini abasının yenlerine sokmuş, gözleri kapalı bir ölü gibi hareketsiz oturuyor. ... İçeriye evvelâ zevcesi girdi. Elleri çaprazvari, göğsü üzerinde, her üç adımda bir anî duruşla serî birer rükû hareketi yaparak, meydanın boyunca o beyaz taşta doğru yürüdü. Eğilip taşı öptükten sonra, ayağa kalktı ve hep o yürüyüş ile sağdan sola bir yarım daire çizip mürşidin dizlerine kapandı ve nihayet kendi postuna da aynı hürmeti göstererek, yerine oturdu. Onun arkasından sıra sıra erkeler girdiler. ... Nitekim ben de meydana, Nigâr'dan evvel girdim. Daha doğrusu ikimizden evvel rehberimiz girdi. ... Girerken kapının eşiğini öptü. Sonra her üç adımda bir kâh Arapça, kâh Farsça, kâh Türkçe hitaplarda bulundu; mürşidin cevaplarını bekledi, sonra gitti; o kalın uzun mumlardan aldığı bir miktar alevi kırk kollu şamdanın kır tane mumunu birer birer yaktı. Bu iş arasında dudakları fasılasız bir sürü dualar mırıldanmaktan hali kalmadı, birçok defa şeyhin önünde yerlere kapandı, kalktı, yine kapandı, sonra geri geri dışarı çıktı. Nigâr'la ben onu dehlizin yarım karanlığında yan yana bekliyorduk. Meydana kadın erkek, en azından elli kişiden fazla bir cemaat var; bunlar sıra sıra çepçevre postlarının üstünde diz çökmüş oturuyorlar. Rehberimiz elinde ince, beyaz bir ip, yanıma yaklaştı ve bu ipi yavaşca belime bağladı, bir kısmını boynumdan geçirdi ve bir ucunu elimin baş parmağına sardı, diğer ucunu da kendi eline aldı. Biz böylece birbirimize bağlanmış bir halde sendeliye sendeliye kapının eşiğine doğru yürüdük. Rehberim eşiğin önünde durdu ve gür bir sesle şöyle bağırdı:

-Ya mütefettihiül ebvab.

İçeriden mürşid, aynı sesle ona cevap verdi.

-Fetahnaleke bâben mübina.

Bunun üzerine ikimiz birden eğilip eşiği öptük; rehberim kulağıma yavaşça:

- Basmadan geç evlâdım dedi.

... Eşiğe basmadan geçtik. İçeriye atılan bir iki adımı müteakip yüzümüzü yanan mumlarla mürşide doğru çevirdik ve tekrar yere kapandık. ... Mürşide beş on adım kala birden durduk. Rehberim yine yüksek sesle, o karmakarışık hitabetlerine başladı. ... Takriben şu manada bir takım cümleler ihtiva etti:

“Gözü görmez, kulağı işitmez bir can, anadan yeni doğmuş boynu bağlı bir kurbanlık kuzu dara geldi. Hacı Bektaş Veli ocağında yanmak diler. Getirdim kabul eder misin? Sual ettim.”... Mürşit, rehberin son sözlerini kelimesi kelimesine tekrar etmek şartıyla cemiyete tebliğ ve fazla olarak şöyle dedi:

-Bu canın elinden, dilinden, sıdki hulusundan emin misin?

Hep bir ağızdan “Eyvallah Erenler!” cevabı verildi ve bunu heyecanlı tekbir sedaları takip etti.

...

Çobanım beni yavaş yavaş boynumdan çekerek şeyhin önüne götürdü; diz çöktüm; başımı uzattım. (Bektaşiler buna baş teslim etmek diyorlar.) Sağ elimle tenbihleri üzerine cübbesinin eteğinden tuttum ve sol elimle baş parmaklarımızı yek diğerine muttasıl olmak üzere eline bıraktım. Siyah sakallı adam mühim bir sır söyleyeceklerine mahsus endişeli bir samimiyet ile ağzını kulağıma yaklaştırdı. ... Kulaklarımda şeyhin ilk ve son sözlerini teşkil eden bir iki müphem cümleden başka hiç bir hikmetin izini taşııyordum: Eline, beline, diline sağlam olacak mısın?, Gelme, gelme! Dönme, dönme! Gelenin malı, dönenin canı.... Bunu müteakip yine rehberin refakatında, sahipleri görünmeyen birçok boş postları öpmek sırası geliyor. Evvela o beyaz taş Balım Sultan taşı öpülüyor, sonra Hacı Bektaş Veli postu, sonra Horasan postu, daha sonra Hacı Baba postu ve nihayet... Ve nihayet zannederim artık yeni Bektaşî yorgun, sersem bir halde kendine tahsis edilen postu üzerine yığılıyor.” (109-114)

Burada üzerinde durulması gereken nokta, nasıl Betaşi olunduğu değil, Nur Baba Dergahı’nda Bektaşî olmanın anlamının ne olup olmadığıdır. Romandan anladığımızı göre, yukarıda yapılan merasim tamamen şekli olarak kalmıştır. Merasimin dışında tarikat adına yapılanların için özülle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Nur Baba, bu merasimleri daha çok insanı etrafına toplamak ve onların zaaflarını rahatça icre edebilecekleri bir ortam hazırlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Nigar Hanım, tarikata girmekte o kadar istekli değildir. Onun tarikata girmesinde daha çok Nur Baba’nın ihtirasları ve bu ihtiraslarına ortak ettiği Nigar Hanım’ın halası Ziba Hanım’ın büyük katkısı olmuştur. Ziba Hanım, her şeyin kendi ekseninde gelişmesini isteyen hırslı bir kadındır. Bu yüzden, Nur Baba’nın ihtiras ve hırsının nelere mal olacağını bile bile, yeğeni Nigar’ı bu tuzağın içine düşürmekten çekinmez. Nigar ile Ziba birbirine zıt karaktere sahiptir. Ziba bütün hakimiyet kendinde olsun ister ama iradesini de kontrol edemez. Nigar ise, oldukça kendi içine kapanık, ama iradesine sahip biridir. Onu iadesinden koparan Nur Baba’nın inatçılığı ve közü karalığı olmuştur.

Romanın merkez noktasında bulunan Nur Baba, yazarın da belirttiği gibi, an’aneleri yanlış telakki edip yanlış uygulayan biridir. Bektaşilerce en kutsal mekanlardan biri olan “Meydan”ların erkan ve adabı alüst olmuş, bunun yegane sebebi ise, kendini mürşit sayan Nur Baba gibiler, en ilkel tasavvuf ilkesinden mahrum kimselerdir. Meydan, tarikata giriş, baş okutuş, ya da ölmüş birinin ruhuna ta’ziz ediş törenlerinin yapıldığı dikkörtgen odaya verilen addır. Meydan’da Bektaşî tarikatının en kutsal ibadetleri yapılır ve buraya büyük bir önem verilir. Her hal ve hareketin Meydan’da bir ölçüsü vardır. Ölçsüzlüğe kesinlikle yer yoktur ve buna asla müsaade edilmez. Ancak

bu durum Nur Baba romanında hiç de yukarıda bahsedildiği üzere değildir. “...biraz evvel son derece huşu ile postların üstünde tek tek diz çökenler yine aynı meydanda kahkahalar, şakalar ve şarkılarla bir takım yuvarlak yer sofralarının etrafında gelişigüzel, çepeçevre yığılıveriyorlar. Bu sofralar bir sarhoşluk ve coşkunluk gecesinin beşikleri gibi duruyorlar. İnsan bunların etrafında oturanların biraz sonra yerlerinden ne halde kalkabileceklerini evvelden ilk bakışta tam bir açıklıkla tahmin edebiliyor.”(s. 115) Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, “meydan” her türlü edepsizliğin ve terbiyesizliğin yapıldığı bir mekan haline getirilmiştir. Bu da Bektaşî geleneğinin ehliyesiz kimseler elinde ne hale geldiğine açık örneklerden biridir.

Bir diğer husus da Ayin-i Cem törenleriyle ilgili yapılan yanlışlıklardır. Bilindiği gibi ayin-i cem, Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Gönül birdliği ile bir araya toplanmak anlamına gelen ayin-i cem, haftanın belli günlerinde, belli kurallara bağlı olarak yapılan dinsel bir törendir. Bu törene tarikattan olmayan kimseler giremez. Ancak tarikata girmiş kimseler bu törende bulunur ve kendisine verilen görevi yerine getirir. Nur Baba romanında Ayin-i Cemlerdeki yozlaşma üzerinde de durulur. Meydan’da yapılan ayin-i cemler, kurallara bağlı olarak yürütülen bir tören olmasına rağmen, Nur Baba romanında cem adına yaşanan rezaletler gözler önüne serrilmektedir: “Gece yarısına doğru meydanı şeyda bir coşkunluk istila etti. Mürşid semaa, kaddınlardan birkaçı raksa kalktı. Alhotoz Afife Hanım başta olmak üzere, ona benzer bazı geçkin kadınlar ötekinin berikinin önüne diz çöküp aşıkane maniler söylemeğe başladı.”(s. 121)

Nur Baba romanı, bozulmuş bir dergâh yaşantısını ve bu dergâh içinde bulunan kimselerin karakteristik özelliklerini tasvir etmesi bakımından yazarının bir anda sadece Türkiye’de değil birçok ülkede tanınmasına vesile olmuştur.

Yararlanılan Kaynaklar:

(Özön), Mustafa Nihat, Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

(Sevük), İsmail Habib, Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942

Enginün, İnci, “Nur Baba”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.7, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 82.

Akı, Niyazi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslup, İstanbul, 1960.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler,2.bs. Yayına Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergah Yayınları, İstanbul 1977.

Adıvar, Halide Edip, “Nur Baba, İkdam, S. 9096, 1922.

Karaosmanođlu, Yakup Kadri, Nur Baba, 6.bs. Baskýya Hazýrlayan: Atilla Özkýrýmly, Ýletipim Yayýnlarý, Ýstanbul 1985. Sayfa numaralarý bu baskýya aittir.

Karaosmanođlu, Yakup Kadri, Gençlik ve Edebiyat Hatýralarý, Bilgi Yayýnlarý, Ankara 1969, s. 167.

Ýkdam, 28 Nisan 1922.

Ey kapýlarý açan

Senin için belirgin bir kapý açtýk